

Näthat

Strategier och förhållningsätt

Annakarin Nyberg & Elza Dunkels

Näthat

Strategier och förhållningssätt

Innehåll

Att ta sig an näthat	1
Vad är egentligen näthat?	7
Strategier och förhållningssätt	9
Strategin att stötta andra – om det gemensamma ansvaret för trygghet på nätet	11
Generositet – att sprida nätkärlek	12
Mod – att använda nätkurage	16
Eftertänksamhet – att ta nätansvar	19
Strategin att skydda sig själv - om allas rätt att vara trygga på nätet	22
Kompetens – att förstå nätet	23
Agens – att vara i kontroll	24
Förhållningssättet att inte bidra till hatet – om allas ansvar för näthatet	27
Om maktuttryckens komplexitet	30
Referenser	33
Läs mer eller sök stöd	35
Om författarna	36

ISBN: 978-91-7601-980-1 [PBK]

ISBN: 978-91-7601-981-8 [EBK]

Att ta sig an näthat

Den här boken presenterar en rad strategier och förhållningssätt för hur näthat, hot och maktutövande kan förstås och hanteras. Vi som har skrivit den är internetforskare och strategierna är sprungna ur våra forskningsdata där unga och vuxna från vitt skilda miljöer berättat om hat, hot och andra nyanser av maktutövande på nätet.

Hat och hot på nätet har utvecklats till ett omdiskuterat, omfattande och komplext fenomen. Det har gått från att enbart vara ett problem för den som blir utsatt till att även ses som en demokratifråga; den som utsätts riskerar att tystna och de demokratiseringsvinster som nätet har inneburit riskerar i och med det att gå om intet.

Frågorna som kretsar kring fenomenet är svåra. Hur ser till exempel framtiden i sociala medier ut, hur kan vi förstå växelverkan mellan det som sker på nätet och vid sidan av, hur långt kan egentligen hatet gå och vad kan jag göra åt min egen och andra människors situation när otrevligheter, hot och hat uttrycks? Frågorna är många och möjligen har vi inte mött det allra mörkaste mörka ännu. Däremot har vi kanske sett tillräckligt för att på allvar börja agera, markera och genom det bidra till det samhälle vi vill se. På och vid sidan av nätet.

Egentligen är näthat ingenting nytt. I grunden är det ett uttryck för en misstro mot andra människor som ibland tar sig obehagliga och skrämmande uttryck och slår över till hat. Bland annat utifrån negativa tankar om personers eller grupperns kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Det vill säga, det som idag benämns som diskrimineringsgrunderna. Den här typen av negativa

tankar tar sig idag uttryck även på nätet, och därav begreppet näthat. En strävan mot att få bukt med hatet på nätet innebär att vi behöver motarbeta diskrimineringsgrunderna eftersom vi då skulle sakna denna grund för negativa tankar om andra människor.

Det skulle inte heller finnas någon grund för hat om det inte fanns några begränsande normer. En långsiktig ansats är därför att motarbeta alla idéer om hur och vem en person bör vara för att passa in, något som brukar kallas för normkritik. Enligt Wikipedia handlar normkritik om att *”synliggöra, kritisera och förändra strukturer [...] som begränsar livet för individer som inte faller inom det som betraktas som normalt”*. Vi kommer inte att gå in mer än så här på det långsiktiga arbetet med att förändra strukturer, men vi vill ändå nämna att de förhållningssätt och strategier vi presenterar bygger på att samhället samtidigt strävar efter att synliggöra och utmana begränsande normer.

Medan det arbetet pågår behöver vi agera här och nu och verka främjande, förebyggande och åtgärdande mot hat och hot på nätet. Så sker också, till exempel genom att vi har fått en ny lagstiftning som syftar till att täcka fler kränkande handlingar på nätet. Problemet är dock stort, utmanande och komplext och beroende på hur vi väljer att definiera näthat, skulle det potentiellt mer eller mindre kunna omfatta alla människor som samtalar med andra över nätet.

En utmaning handlar precis om det, nämligen de begrepp vi har att tillgå och med vilken innebörd vi fyller dem. Definitionen av näthat får betydelse för vilka handlingar som kan bedömas som okej eller inte, eller i gränslandet däremellan. Likaså får det betydelse för vem eller vilka som agerar tveksamt eller rentav illa på nätet. Idag saknas en etablerad begreppsapparat och en samsyn kring fenomenet näthat. Tyvärr begränsar det möjligheterna att kunna tala på ett nyanserat sätt, att utföra mer

precisa analyser och att därigenom kunna skapa en rikare förståelse för fenomenet, liksom att bättre förstå hur vi ska kunna förhålla oss till och motverka det. Vi ska återkomma till diskussionen om begrepp längre fram, och bland annat visa på den vidare syn på begreppet som vi har valt att arbeta med i den här boken.

Hur vi väljer att agera mot näthat beror inte enbart på begreppen och dess definitioner, det handlar även om hur vi betraktar utmaningen. Exempelvis finns det juridiska aspekter som bör uppmärksammas vilka lagar som gäller på nätet, om vi behöver ytterligare lagstiftning och hur vi kan göra lagen mer teknikneutral. Det finns även arbetsmiljöaspekter som förhåller sig till ifall det är rimligt att utsättas för mycket hat i sitt arbete eller vems ansvar det är att skydda arbetstagare. Det finns också pedagogiska aspekter som lyfter frågor om hur vi ska kunna veta vad som är oetiskt eller olagligt eller hur vi kan tänka kring fostran och utbildning av våra barn så att de står rustade att hantera sin samtid. Vidare finns politiska aspekter som de just nu aktuella frågorna om hur näthat påverkar det demokratiska samtalet, till exempel när journalister och förtroendevalda utsätts för hot och hat. Vem orkar egentligen arbeta politiskt när riskerna att utsättas för hot och hat är överhängande? Vem vågar sig på att skriva kontroversiella texter när sannolikheten är stor att bli uthängd och hotad?

Samtidigt som vi målar upp näthat som en av vår tids mörka utmaningar vill vi också påminna om att näthat är ett brett spektrum av handlingar och att en del av dessa trots allt kan bemötas. I våra forskningsdata återfinns strategier som har utvecklats genom kreativt utforskande av teknisk funktionalitet i sociala medier. Inte sällan har det skett i desperation över utsatthet och brist på stöd utifrån, men de har också utvecklats i kombination med drivkrafter som humor och medmänsklighet. Andra gånger har strategierna utvecklas som en konsekvens av ren och skär vrede eller starka åsikter om vad som är okej och inte. Erfarenheterna visar att dessa

strategier ibland kan fungera som motmedel mot hat och destruktivt maktutövande, dels för att kunna stoppa hatet eller mildra dess konsekvenser, dels för att ge den utsatta en chans att berätta om sina upplevelser och bli trodd.

I vårt material finns erfarenheter hämtade från intervjuer med barn och unga och från stora nätprofiler eller influencers, alltså personer som har stora följarskaror i sociala medier och som helt eller delvis livnär sig via nätet. Dessa förhållandevis olika användare har emellertid en hel del gemensamt, nämligen den tid de tillbringar i sociala medier och den vana som utvecklas av att öva på att hantera samtida medier och bygga relationer, kommunicera och interagera med andra på nätet. De har med andra ord omfattande erfarenheter av att hantera nätets positiva konsekvenser liksom som dess negativa.

Från barn, unga och nätprofiler med stora följarskaror finns mycket att lära och föra vidare till andra kontexter, andra yrkesgrupper och sammanhang. Vi ser de personer som har mest erfarenhet av att identifiera och hantera detta maktutövande som en underutnyttjad resurs för hela samhället. De kunskaper och färdigheter som våra informanter förvärvat genom att lägga ner mycket tid och arbete och ibland även med svåra erfarenheter som pris, kan komma till användning för exempelvis en förtroendevald politiker, en privatperson som tillbringar tid på nätet eller barn och unga som i dialog med en pedagog vill diskutera hur vi enskilt och tillsammans kan motverka negativa maktuttryck på nätet.

Gemensamt för de strategier som presenteras är att de i grund och botten bygger på frågor om medmänsklighet, vad som är att betrakta som ett juste samtalsklimat och hur vi människor vill förhålla oss till varandra. Analyser av samtida teknik och dess olika funktionalitet är alltså inte bokens huvudfokus. Istället ligger fokus på individers och grupperns han-

dlingar och hur vi kan ta oss an samtal om näthat, samtalstoner på nätet, hot och maktutövande ur ett mänskligt perspektiv snarare än ett tekniskt.

Det som våra informanter har delat med sig av handlar inte om det organiserade hatet, det handlar inte om dödshot, organiserade uthängningar, hackade datorer eller samlade attacker mot en enskild person eller grupp. Den typen av näthat behöver hanteras på ett annat sätt. I sådana situationer måste en anmälan göras och man kan behöva söka hjälp från organisationer som arbetar professionellt med den typen av frågor. I den här boken tar vi inte upp dessa nivåer, däremot hänvisar vi till organisationer och handlingsplaner i slutet av referenslistan.

De strategier som finns samlade i den här boken kan tillämpas på alla nivåer. De kan användas på individnivå, där den som blir utsatt eller ser andra bli utsatta, kan hitta idéer till personliga lösningar. Strategierna kan även användas av grupper, så som exempelvis familjer, skolklasser, kompisgäng eller fotbollslag, för att systematiskt stötta utsatta och ta fram handlingsplaner för att bidra till ett bättre nät klimat. Våra strategier kan också användas på organisationsnivå, där skolor, arbetsplatser, idrottsföreningar och andra organisationer kan få idéer till sina handlingsplaner gällande hat och hot, på och vid sidan av nätet. Vi tänker oss också att strategierna behöver nå en politisk nivå, eller en samhällsnivå. På så vis kan det stöd som utsatta är i behov av bli systematiskt och inte som idag, då det i stor utsträckning bygger på eldsjälarna som investerar tid och energi åt att hantera det som rimligen bör ses som en samhällsutmaning.

Näthat är alltså en mycket komplex utmaning. Det finns ingen enskild lösning eller enkel genväg till ett bättre samtalsklimat på nätet. Det är inte heller så att en strategi som passar en person kommer att passa alla. Det finns inga enkla svar på hur vi ska gå vidare. Vad vi däremot kan göra är att diskutera och reflektera, lära oss av varandra med målet att komma tillrätta med de utmaningar som samtida teknik medför. Vi kan också utveckla och stärka modet att ta ställning, förståelsen för kraftfullheten i det goda, styrkan i det gemensamma och framförallt, hoppfullheten om att nätet blir vad vi tillsammans gör det till.

Annakarin & Elza

Vad är egentligen näthat?

Hot, kränkningar och otrevliga påhopp på nätet uttrycks i många former, allt från förhållandevis milda nyanser av härskartekniker till öppet uttryckt hot och hat. I vår forskning använder vi oss av Wikipedias definition som säger att *näthat är ett samlingsnamn för hot, trakasserier, kränkningar, förolämpningar eller nätmobbning mot en individ eller hets mot folkgrupp som sker på internet.*

Trots att det finns en definition att luta sig mot kvarstår ändå alltid frågan om vad som egentligen är att betrakta som hatiska uttryck och inte. Svaret på frågan menar vi, bör avgöras av den som upplever sig ha blivit utsatt. I våra intervjuer har vi utgått från den som blivit utsatt och hur den personen tänker om handlingarna. Vi använder alltså en bred definition som inte sätter tydliga gränser mellan näthat och andra negativa uttryck. Helt enkelt, om den som blir utsatt uppfattar det som hat, har vi gett personen tolkningsföreträde och vi har därmed noterat det som hat.

Det här är ett ställningstagande som bygger på teorin om att kränkningar baseras på diskrimineringsgrunderna och alltså är ett uttryck för en maktobalans mellan den som utsätter och den som utsätts. En maktobalans bygger på närvaron och frånvaron av privilegier där den som befinner sig i överordning inte uppfattar samma saker som kränkande och hotfulla som den som befinner sig i underordning. I praktiken betyder det att en utomstående inte nödvändigtvis kommer att förstå den utsattas position och att den utomstående därför inte bör ha rätt att definiera den. Exempelvis, ett barn får ta emot elaka kommentarer från jämnåriga i sociala medier. I stället för att det utsatta barnet får maktutövandet bekräftat från vuxna i omgivningen finns en risk att barnet i stället får höra att elakheterna är ett uttryck för ett normalt beteende bland unga. Här handlar

det inte om att vuxna inte vill stötta barn utan att den vuxnas överordnade position gör det svårare att sätta sig in i barnets situation.

Frågan om vad som är att betrakta som negativt maktutövande är alltså svår i och med att människor upplever hat, hot och kränkningar på olika vis. Det hela kompliceras dessutom ytterligare i situationer där kritik sammanblandas med former av maktutövande. Att föra kritiska diskussioner är däremot någonting annat än de former av maktuttryck som lyfts i den här boken. Kritiska diskussioner kan föras med syfte att utveckla ett resonemang och inte sällan handlar det om att olika perspektiv möts och stöts mot varandra. Genom den kritiska diskussionen kan fördjupad och mer nyanserad kunskap nås. Syftet med hat, hot och andra former av maktutövande är emellertid ett annat. Likväl riskerar de två att sammanblandas. Särskilt som maktutövandet kan kläs termer av låtsad kritisk diskussion. Det är i sig en härskarteknik och en form av maktutövande, vilket vi berättar närmare om i det sista avsnittet som handlar om maktuttryckens komplexitet.

Strategier och förhållningssätt

Kommunikation över nätet präglas av olika egenskaper. Exempelvis finns förutsättningar för att kommunikation kan ske snabbt och smidigt, med så lite friktion och därmed utrymme för eftertanke, som möjligt. Samtida teknik ger oss också möjlighet att snabbt och enkelt sprida våra budskap ut till stora nätverk av mottagare. Möjligheten att sprida ett budskap är idag potentiellt oändlig. Det är också lättare att använda starkare uttryck framför en skärm än när kommunikationen sker i rummet, vi blir mindre hämmade på nätet än utanför.

Dessa tre egenskaper hos samtida teknik, att kommunikationen sker friktionsfritt, att det är enkelt att nå ut till många och att användarna blir mindre hämmade, skapar fantastiska möjligheter för oss användare. Långt fler än tidigare har till exempel fått en plattform att uttrycka sig på, det går snabbt och enkelt att nå stora grupper och det är lättare att våga säga sin mening och förstärka sitt budskap. Precis samma egenskaper kan dock lika väl bli en utmaning, det kan vara mycket problematiskt att vi har möjlighet att nå ut snabbt, brett och ohämmat.

I det intervjumaterial som ligger till grund för den här boken har vi identifierat olika strategier som våra informanter använder i situationer när nätets egenskaper används för att utöva makt, hat och hot. I vad som nu följer presenterar vi två övergripande strategier som handlar om att stötta andra och att skydda sig själva. Dessa övergripande strategier är i sin tur indelade i olika delstrategier. Exempelvis handlar strategin att stötta andra om hur vi kan arbeta generöst, modigt och eftertänksamt. Strategin att skydda sig själv handlar i stället om att utveckla kunskap om

nätet och hur den kan komma till användning. Avslutningsvis lyfter vi ett förhållningssätt gentemot samtida teknik och negativt maktutövande som handlar om att inte själv bidra till hatet.

Varje strategi och delstrategi åtföljs av frågor som är tänkta att inbjuda till strategiträning. Även om det kan vara viktigt att läsa sig till kunskap om näthat krävs det övning för att utveckla färdigheter. Vår tanke är att frågorna kan vara starten på en process med målet att utveckla egna strategier och gemensamma riktlinjer. Träningsfrågorna kan användas av grupper som exempelvis vill arbeta fram handlingsplaner för sin verksamhet eller på annat sätt bearbeta frågor om näthat. De kan också användas av den enskilda läsaren för att knyta de strategier som vi föreslår till den egna erfarenheten och situationen.

Strategin att stötta andra – om det gemensamma ansvaret för trygghet på nätet

Idag är det påfallande ofta den utsatta som själv måste finna lösningar på problem. Elever berättar om bristande rutiner när kränkningarna sker på nätet, en bild som även bekräftas av Skolinspektionen. Elzas forskning har visat att många unga saknar förtroende för vuxnas förmåga att hantera frågor kring hat och hot på nätet och att resultatet har blivit att det finns unga som tvingas utveckla motstrategier på egen hand eller tillsammans med jämnåriga. Även på arbetsplatser kan den som utsätts för hat mötas av brist på både kunskap och rutiner. Många av de som har sociala medier som sin arbetsplats, och som därmed utgör en riskgrupp för näthat, arbetar dessutom ensamma vilket gör att de måste utveckla rutiner på egen hand. Det är en orimlig situation, att ansvaret för att hitta lösningar ligger på den enskilda individ eller grupp som utsätts. Att identifiera näthat och att utveckla strategier för att hantera hatet bör snarare ses som en gemensam uppgift. Inte minst för att slå vakt om och utveckla demokrati som en av samhällets grundpelare.

Stötta andra kan vi göra genom att vara generösa och sprida nätkärlek, men vi kan också göra det genom att bry oss och fatta mod i situationer som upplevs som svåra eller obehagliga och där vi helst av allt skulle vilja blunda för det som sker. Stöttning av andra kan också ske genom att vi bestämmer oss för att föregå med gott exempel och undvika att göra oss lustiga på andras bekostnad, eller att reflektera över vårt eget agerande.

Generositet – att sprida nätkärlek

Som vi nämnde inledningsvis har samtida teknik och skärmsamtal en rad egenskaper som gör att vi blir lite mer extrema än när vi samtalar i rummet. Vi uttrycker oss kraftfullare och vi vågar säga mer. Det här kan användas som förklaring till att näthat kan ta sig sådana hemska uttryck. Men vi blir också mer extrema när det gäller andra sätt att agera. Vi kan bli både vänligare och mer öppna och generösa på nätet.

En forskare som citeras flitigt i det här sammanhanget är psykologen John Suler som har beskrivit både hur och varför vi blir mindre hämmade på nätet än utanför. En förklaring till de här förstärkta uttrycken och känslorna är att det blir en fördröjning vid skrivna samtal över nätet. Ett exempel är en chatt eller ett kommentarsfält där fördröjningen gör att mottagarens reaktioner når fram lite senare jämfört med om samma sak hade sagts i ett rum. Personen som skriver har inte möjligt att anpassa uttalandet efter hur mottagaren på andra sidan uppfattar det. Det gör det möjligt att säga mycket elakare saker i ett kommentarsfält än vid ett fikabord. Det blir också möjligt att vara betydligt vänligare, av precis samma skäl. Den här egenskapen hos samtida teknik kan vi använda för att bidra till ett bättre samtalsklimat. Det som redan idag fungerar bra för de flesta nätanvändare, att få och ge nätkärlek, skulle även kunna användas mer systematiskt för att motverka näthatet och dess konsekvenser.

Vi definierar nätkärlek som *uttryck för generositet, välvilja och omtanke via nätet*. Det finns i praktiken oändligt många exempel på nätkärlek. Det kan vara enkla handlingar som att gilla ett inlägg, att dela någons inlägg eller att gratulera någon på födelsedagen. Det finns även nätkärlek som kan rädda liv. Att larma 112 när någon skrivit ett inlägg om att hen överväger att ta sitt liv, att swisha pengar till någon som berättar att

pengarna är slut eller att starta en aktion för att en utvisad person ska få stanna är exempel på sådant som kan utgöra skillnaden mellan ett bra liv och ett liv i utsatthet.

Uttryck av nätkärlek ses inte alltid som något positivt från utomstående. Det som lite nedlåtande kallas ”gilla-kulturen” ses som ytliga snarare än genuina uttryck och många menar att den bidrar till att människor söker mer och mer bekräftelse. I vårt material har vi tvärtom sett att många har stor nytta av att få stöd och uppmuntran via nätet. Vi ser det därför som viktigt att inte förringa nätkärlek som metod, både för den som behöver hjälp och för den som har möjlighet att hjälpa. I grund och botten handlar det om att bekräfta andra människor. Samtida teknik lämpar sig väl för att bekräfta och att skapa förutsättningar för att själv bekräftas.

Trots att nätkärlek ibland förminskas är det som fenomen inte någonting nytt, erfarenheterna av sammanhang där välvilja och omtanke har uttryckts är många. Exempelvis har Annakarin visat att ett positivt språkbruk och en generös jargong utvecklades bland kvinnor i sociala medier och att kvinnor valde att lyfta, stötta och uppmuntra varandra snarare än att uttrycka sig negativt och förstärka misstag och motgångar. Det skapade kulturer som, enligt informanterna, bidrog till en positiv utveckling. För den som inte var delaktig i kulturen var det positiva språkbruket och den omtänksamma jargongen däremot provocerande då den upplevdes onyanserad, okritisk och till och med löjlig.

Snällhet, omtanke och välvilja är även aktuellt inom andra kontexter, som till exempel ledarskapsforskning. Studier av bland andra Kim Cameron och Emma Seppala belyser vikten av att etablera en så kallad snällhetskultur och dess koppling till ett företags lönsamhet. Vad dessa olika erfarenheter visar på är välvilja och omtanke som ett sätt att etablera positiva kulturer där människor mår bra. Dessa exempel på forskning banar väg

för synen på vänlighet och snällhet som någonting eftersträvansvärt och viktigt, både på och vid sidan av nätet.

Nätkärlek kan användas som en strategi mot näthat. Att visa sitt stöd i situationer där någon upplever sig trängd, hotad eller hatad kan ge stora positiva effekter. Många som blir utsatta för näthat behöver betydligt mer aktivt stöd än de normalt får. I situationer där ingen utomstående reagerar öppet är det lätt att den utsatta tolkar tystnaden som medgivande och den effekten tjänar endast utövaren på.

Nätkärlek kan också användas som en långsiktig strategi för att skapa positiva sammanhang på nätet. Genom att stötta andra kan vi bidra till ett bättre nätklimat, men vi kan också helt enkelt göra andra glada. Var och en av oss kan bestämma sig för att gilla, dela, hylla och skriva positiva kommentarer. Det behöver inte innebära ett krävande engagemang, bara att man bestämmer sig för att tydligt visa generositet, välvilja och omtanke i nätvardagen.

Sedan finns det situationer och tillfällen då vi inte orkar ta ställning offentligt. Det kan finnas goda skäl att avstå och det beslutet måste var och en ha rätt att ta. I sådana fall kan det vara bättre att skriva ett direktmeddelande till någon som behöver stöd eller uppmuntran. Ett kort meddelande eller bara ett <3 kan göra skillnad.

Den här strategin ska inte ses som ett förminskande av näthatet och dess konsekvenser. Det är inte så att näthatet kompenseras av nätkärleken. Tvärtom tycks de flesta av oss reagera kraftigare på hatiska uttryck än på kärleksfulla. Däremot kan vi se nätkärleken som en kraft som redan existerar och sätta i system att ta hand om varandra och ständigt utöka den krets vi visar generositet, välvilja och omtanke.

Generositet

Träna på strategier

Har du erfarenheter av att ha visat nätkärlek, eller har du själv fått ta emot den? Hur upplevdes det att ge den? Hur upplevdes det att vara den som fick ta emot den? Vad krävs för att nätkärlek ska kunna segra över näthat?

Mod – att använda nätkurage

Sociala medier bygger på nätverk av människor och teknik. Vi samlar kollegor, grannar, kompisar och släkt och vi väver även in mer eller mindre flyktiga bekantskaper. Det uppstår möten mellan en brokig blandning av erfarenheter, kunskaper, intressen och värdegrunder. Med hjälp av tekniken kan vi kommunicera med alla dessa människor samtidigt, tvärs över olika nätverk, rakt genom hierarkier och strukturer av olika slag. Just det här är en av de stora styrkorna med sociala medier.

Samma teknik kan också användas för att kraftfullt genera, kränka, hota eller hata inför grupper av åskådare. Genom sociala medier kan vi sprida våra budskap vidare ut bland våra nätverk, till våra vänners nätverk, och vidare ut i en potentiellt oändlig omfattning. Samtida teknik är således mycket kraftfullt med avseende på dess potentiella spridningsmöjligheter. Det innebär att den som till exempel vill förminska eller kränka någon kan få en stor publik genom ett enda knapptryck. Det här är en kraftfullhet som vi tidigare inte har kunnat åstadkomma.

Frågan är hur vi kan dra nytta av denna kraftfullhet? Vi vill lyfta fram möjligheten att säga ifrån och markera när någonting är orätt, att fatta mod och sätta ner foten i situationer där du som bryr dig tar en risk och din handling kan slå tillbaka mot dig. Där det faktiskt är lättare att inte bry sig. Vi använder uttrycket nätkurage som *uttryck för osjälviskt, djärvt och därmed ibland riskfyllt stöd via nätet*. Att visa mod bottenar precis som nätkärlek, i en omsorg om andra. Däremot handlar det här om situationer där större risker står på spel och där du som visar kurage öppet och tydligt tar ställning.

Att bry sig angränsar frågan om civilkurage, som enligt Wikipedia betyder *”att ha mod att stå för sin mening även när det innebär en personlig*

risk, förmågan att stå för sina värderingar, trots vetskap om öppet eller latent motstånd från omgivningen.” Att agera med civilkurage är alltså en aktiv handling som kännetecknas av mod. Personen som agerar tar en risk och inte sällan kan sådana människor uppfattas som obekväma. De rör om, säger högt det många av oss andra kanske bara vågar tänka, och de och synliggör situationer som många andra kanske ignorerade och bara lät passera förbi i det digitala flödet.

Att dra nytta av spridningsmöjligheterna hos samtida teknik och att visa nätkurage kan handla om att ge sig in i sammanhang där du är av en annan åsikt och skriva en kommentar för att markera att du tänker annorlunda. Det kan också betyda att intervensera mindre konfrontativt med en fråga: Hur menar du nu? Det blir ett sätt att med enkla frågor synlig- och medvetandegöra kränkningar och samtidigt bli modigare och visa civilkurage inför näthat, hot, maktutövande och kränkningar.

Precis som när det gäller nätkärlek är det omöjligt att alltid vara modig och agera aktivt. Däremot kan var och en av oss bestämma sig för att alltid backa upp den som just då, och i vårt ställe vågar, och att göra deras sak till vår. Det är snabbt gjort att klicka gilla, göra tummen upp eller skriva en rad i kommentarsfältet och på så sätt dra nytta av sina digitala muskler.

Mod

Träna på strategier

Vilka är dina erfarenheter av nätkurage? Finns det situationer där du önskar att du hade visat mod men där du av någon anledning valde att avstå? Vad gjorde att du avstod? Kunde du ha agerat på något annat vis, i så fall hur?

Eftertänksamhet – att ta nätansvar

Som vi nämnde inledningsvis i detta kapitel byggs samtida teknik med så lite friktion som möjligt och med ambitionen att allting ska gå smidigt och snabbt. I praktiken innebär det att vi minimerar tillfällena då vi stannar upp för att fundera över det vi gör. Det går till exempel mycket snabbt att formulera åsikter idag, ännu snabbare går det att genom ett klick publicera dem. Friktionen eller fördröjningen är alltså låg eller kanske rent utav obefintlig. Även mottagaren kan vara rask och ge sitt svar, sin kommentar eller välja att blixtnsnabbt dela inlägget och sprida det vidare ut i sina nätverk.

Den här aspekten av samtida teknik, i kombination med vår önskan om att bli sedda och bidra med värde för andra, gör att vi ibland lockas att snabbt och oreflekterat sprida sådant som har potential att orsaka andra människor skada. Det behöver inte alltid handla om det uppenbart elaka, lustiga och publikt publicerade, det kan likaväl handla om lockelsen i att göra sig lustig i en privat kommentarstråd. Men på någon annans bekostnad.

Vi använder uttrycket nätansvar som *uttryck för att beskriva ett eftertänksamt och ansvarsfullt agerande via nätet*. Samtalsklimatet på nätet kan bli bättre om vi alla bestämmer oss för att föregå med gott exempel, vara den lite större människan i sammanhanget och inte bidra till att förlöjliga, förnedra, hata eller på andra sätt agera ojuste.

Nätansvar innebär också att inte omedelbart agera på sina känslor och första intryck. I syfte att kompensera för den minskade friktionen i samtida medier kan vi ta kritiska frågor till vår hjälp och fråga oss: kan det här verkligen vara sant? Finns det andra sätt att se på saken? Hur skulle jag ha tänkt om det var mig det handlade om?

Nätansvar handlar även om att fundera över vilka situationer som kan skapa missuppfattningar. I fall där någonting har potential att tolkas på olika vis av olika personer kan det vara klokt välja att vara särskilt tydlig med att någonting är menat som ett skämt, alternativt understryka att vi menar väl. Att slösa med ord, smileys och emojis och uttrycka sig övertydligt kan vara ett sätt att undvika onödiga konflikter.

Av samma anledning är det också viktigt för den som läser att tänka på risken för missuppfattning. En mottagare i ett skrivet samtal kan tänka på att läsa välvilligt och medvetet sträva efter att läsa in det bästa i det skrivna. Istället för att bli upprörd över ett meddelande kan det vara en god idé att läsa igenom det en extra gång. Kanske går meddelandet att tolka annorlunda? Kanske hade avsändaren bråttom, kanske hann hen inte mer än att skriva ett kort OK, men med den bästa tänkbara avsikt. Nätansvar handlar om att ta sig tid att skriva tydligt och läsa välvilligt.

Mediestrategen Brit Stakston ger rådet att ”sitta på händerna”, att tänka efter först och agera senare. Nätansvar kan också handla om att prova att först skicka ett meddelande till sig själv, även om det är avsett för någon annan. Att sedan vänta några timmar, läsa igenom sin egen text och tänka igenom hur det kändes att läsa. Väcktes de avsedda känslorna eller borde meddelandet formuleras om? Nätansvar kan också betyda att sova på saken och aldrig skriva i affekt.

Eftertänksamhet

Träna på strategier

Finns det situationer då du har ångrat någonting som du har skrivit till eller delat med andra?

Hur agerade du? Vad hände sedan? Är det verkligen rimligt att alltid tänka efter före, faller inte poängen med att snabbt och enkelt interagera med andra?

Strategin att skydda sig själv – om allas rätt att vara trygga på nätet

Våra första strategier handlade om att agera med gemensamma krafter i situationer när gränsen för vad som är okej har passerats. De strategier som nu följer är utvecklade av enskilda individer, och i huvudsak i syfte att skydda sig själv.

I det förra avsnittet argumenterade vi för att näthatet kräver ett större gemensamt ansvar. Omvärldens agerande kommer dock inte att kunna utgöra ett heltäckande skydd. Ibland krävs också att den som är utsatt utvecklar egna strategier för att skydda sig själv. I vårt material finns exempel på hur den som har utsatts har upplevt sig vara ensam och utlämnad inför att själv hantera svåra situationer, och i frånvaron av ett gemensamt ansvar har individuella strategier vuxit fram.

Vi väljer att lyfta fram några av dessa. Vi gör det dels för att ge erkännande åt de informanter och de erfarenheter som de representerar, dels för att personerna kan utgöra förebilder för andra människor som befinner sig i, eller har erfarenheter av liknande situationer. Det här avsnittet bör emellertid inte betraktas som en fullödlig lista över lämpliga strategier. Det syftar snarare till att tillföra nyanser till paletten av många och ibland vitt skilda sätt att försöka skydda sig själv.

Kompetens – att förstå nätet

Ett genomgående tema hos våra informanter var att de hade utvecklat kunskap om nätet, nätkompetens. Vi har definierat nätkompetens som *kunskaper och färdigheter om hur nätet fungerar tekniskt och socialt*. Den som besitter nätkompetens, menar vi, har bättre förutsättningar att se och nyttja nätets möjligheter och kan med hjälp av denna exempelvis söka hjälp, berätta om vad som har hänt eller finna den som ligger bakom maktutövandet.

Nätkompetens kan också innebära förmågan att identifiera nätets nackdelar och vända dem till fördelar. Samma egenskaper som möjliggör för någon att sprida hat, kan användas av den som utsätts för detsamma. Ett konkret exempel är att ta en skärmbild och lägga upp den i det egna nätverket för att få stöd från omgivningen och på så vis motverka upplevelsen av att vara ensam i den svåra situationen. I vårt intervjumaterial fanns de som menade att den här typen av delningar måste göras med stor försiktighet eftersom de i vissa fall kan utgöra förtal och i många fall, även leda till en upptrappad konflikt. Ett sätt att undvika en sådan situation är att redigera bilden på ett sätt som inte röjer förövarens identitet. På så vis kan den utsatta få stöd från sin omgivning utan att riskera negativa följder av sitt eget agerande.

Agens – att vara i kontroll

En annan strategi handlar om att undvika hatet, att helt enkelt medvetet välja att inte ta del av det. En del informanter berättar om att de undviker vissa plattformar. Andra delar erfarenheter som visar hur de ber någon om hjälp med att gå igenom kommentarsfält, direktmeddelanden och mejl, men även att radera sådant som man bedömer att mottagaren inte vill se, alternativt spara visst innehåll som underlag för en eventuell anmälan.

Det här är ett exempel på det som vi kallar för nätagens. Vi definierar nätagens som *upplevelsen av att vara i kontroll över situationer på nätet*. Ingen kan dock ha total kontroll över sin situation, sin omgivning eller ens sina egna reaktioner. Däremot är det vanligt att sträva efter att uppleva kontroll i en vardaglig bemärkelse. De flesta av oss känner att vi är i kontroll i trafiken, på arbetsplatsen, i hemmet, i sociala situationer, etc. På samma sätt går det att vara en aktiv agent genom att se nätet som en arena där vi kan påverka rimligt mycket av vår situation och våra handlingar.

Nätagens kan uppnås på flera olika sätt, till exempel genom att vara aktiv i många olika situationer på nätet och sträva efter att läsa av och förstå hur andra agerar. Ett annat sätt kan vara att läsa sig till kunskapen, eller att i detalj förstå den teknik och de algoritmer som styr mötesplatser på nätet.

Att medvetet undvika hatet är en svår strategi, men likväl har den uttryckts återkommande av olika informanter. Det bör dock betraktas som en personlig strategi, som en del människor väljer på grund av att de inte mår bra av att ta del av ett visst innehåll. Om det istället blir till en strategi som omgivningen rekommenderar den utsatta, finns risken att det snarare fungerar som ett sätt att undvika problemet. Det betyder att

strategin bör användas med försiktighet och endast när den utsatta är den som själv styr över processen.

Till skillnad från undvikandet som strategi, fanns också andra som överhuvudtaget inte såg detta som ett alternativ. Snarare ville de söka kännedom om allt som uttryckts, och menade att ovissheten var svårare att bära än vissheten. Dessa två vitt skilda strategier är motsägelsefulla, vilket också illustrerar att det aldrig kommer att finnas en lösning som passar alla människor.

Ytterligare en strategi handlar om att anmäla oönskade, olämpliga och olagliga händelser. Även om många menar att anmälningar inte leder någon vart, är det viktigt att skicka en anmälan till den aktuella plattformen för händelsen, till polisen eller, om det handlar om barn och unga, att larma till en vuxen.

Även den som går bredvid den utsatta och uppfattar det som har hänt, men som själv inte är utsatt, kan göra en anmälan. En anmälan kan tjäna som upprättelse för den som har utsatts och genom anmälan kan den utsatta få erkännande från sin omgivning, även om de önskade effekterna skulle utebli. En anmälan kan också tjäna ett annat och mer krasst syfte, att lyfta fram det inträffade i statistiken och i förlängningen, bidra till förändring.

Skydda dig själv

Träna på strategier

Har du erfarenhet av andra sätt att skydda dig själv på nätet? Hur gick det, upplevde du att du blev tryggare? Skulle du vilja ta del av hat om det riktades mot dig eller skulle du försöka undvika det? Vilka kunskaper har du som du kan dela med dig av till andra? I vilka situationer känner du dig aktiv och när kan du tycka att du inte har kontroll?

Förhållningssättet att inte bidra till hatet – om allas ansvar för näthatet

Vi har nu visat på olika strategier för att hantera hat och maktuttryck. En central fråga kvarstår emellertid att reda ut, nämligen den om vem som egentligen är hataren. I debatten om näthat framställs näthatare ofta som en särskild typ, en extrem person som står lite utanför samhället och som ofta deltar i organiserade näthatsattacker. Det är en otäck verklighet, som bland andra journalisten Lisa Bjurwald har studerat. Hon har beskrivit dessa hatare som skrivbordskrigare i sin bok med samma namn. Näthatet är dock mer omfattande än så. Destruktiva uttryck på nätet finns i alla miljöer där människor möts och det kan vara värt att stanna upp och fundera över om näthat enbart är någonting som andra håller på med. Att tänka att näthat är någonting som andra ägnar sig åt kan bli ett sätt att slå ifrån sig och slippa ta ansvar för sina egna handlingar. I vardagen kan det därför vara värdefullt att tänka på sin egen roll och kritiskt granska sina egna handlingar. Det blir ett förhållningssätt, inte för att möta och hantera hat, men väl för att bidra till ett bättre nät klimat.

I vårt material återfinns många handlingar som syftar till att undvika att skapa mer hat, att försöka lugna ner en konflikt och att få den som hatar på andra tankar. Ett exempel tog vi upp i avsnittet om att skydda sig själv, att det finns de som väljer att berätta om det hat de utsätts för, i syfte att få stöd och må lite bättre. Många av dessa utelämnar identiteten på den som utsatt dem, av olika skäl, och ett skäl kan vara just att inte bidra till att konflikten trappas upp.

Vi vill lyfta frågan om att använda sina digitala muskler på ett positivt och uppbyggligt sätt genom att bredda definitionen av näthat ännu mer än i tidigare avsnitt och inkludera alla typer av nedsättanden på nätet.

Dessa kan vara medvetna eller omedvetna och vår poäng är att vi alla kan vara självkritiska och se var vi själva agerar kränkande. Att vi lyfter denna fråga betyder inte att allt näthat är lika farligt, det är inte heller ett sätt att förringa eller relativisera det hat och hot som får allvarliga konsekvenser för den utsatta. Det betyder bara att ingen kan slå ifrån sig frågan om ett tilltagande destruktivt nät klimat och skylla hatet på andra. Hela samhället måste arbeta mot det organiserade hatet, mot de hot som får människor att inte orka längre och de kränkningar som barn utsätts för, men utöver det bör var och en av oss också ta ansvar för hur vi agerar och kritiskt granska den kultur vi själva bidrar till.

Den utvidgade definition av näthat som används i den här boken rymmer många typer av handlingar som potentiellt kan bidra till ett hårdare klimat på nätet. Att medvetet missförstå någon i en diskussion är exempel på en vanlig komponent i destruktiva samtal på nätet, liksom att använda stereotypiserande och kränkande formuleringar om andra människor. Att avsiktligt ignorera någon som berättar om en framgång kan effektivt utesluta någon ur en grupp. Även att dela en länk utan att först läsa igenom vad som står kan bidra till hat. Det finns artiklar som skrivs försätligt, så att läsaren lockas att dela i affekt. Bland de som arbetar med sådana metoder finns rasistiska organisationer men också aktörer med annan hatisk agenda. Den som delar en sådan länk går därmed avsändarens ärenden, kanske utan att ens vara medveten om det.

I exemplen ovan är inte avsikten att skada andra människor lika tydlig och uppenbar som vid organiserade näthatsattacker, däremot kan de få liknande effekter, beroende på hur den som utsätts uppfattar det och i vilken kontext det hamnar. Vad som avgör om det ses som en oviktig kommentar eller ett uttryck för illvilja och maktspel, är själva sammanhanget. Utifrån den definition av näthat som vi har arbetat med, kan ett agerande, i fel sammanhang eller riktat till fel person, betraktas som näthat.

Förhållningssätt

Träna på strategier

Utifrån den breda betydelsen av näthat som presenteras här, har du medverkat till näthat? Finns det tillfällen när du riskerar att medverka till näthat? Hur kan du framföra kritik på ett sätt som inte bidrar till ett hårdare samtalsklimat? Hur kan du vara med och stötta ett positivt samtalsklimat på nätet?

Om maktuttryckens komplexitet

Vi har visat på olika strategier för hur vi kan förhålla oss till hat, hot och maktutövande på nätet. Dels genom att själva agera för att skapa en mer trygg miljö för sig själv, dels för att med gemensamma krafter stötta andra och bidra till ett bättre klimat.

Vi har även visat på maktuttryckens komplexitet och att maktutövande kan få mycket olika konsekvenser. Medan någon upplever sig både kränkt och hotad, passerar samma sak någon annan obemärkt förbi. Ingen av de två upplevelserna är mer rätt eller sann än den andra. Vi upplever helt enkelt hat, hot och kränkningar på olika sätt och det bör rimligen få vara den person som upplever sig vara utsatt som får avgöra om så är fallet eller inte. Men det här är långt ifrån enkelt, vi bär alla på olika erfarenheter och kunskaper och det färgar hur vi uppfattar en situation. Det betyder också att vi ibland har svårt att tänka oss in i andras situationer och förstå varför en person reagerar eller agerar så som hen gör.

För att komplicera saken ytterligare händer det att begrepp som att vara kränkt eller säga sig ha utsatts för kritik används som en härskarteknik för att förminska en annan persons upplevelse och vinna poänger på andras bekostnad. Kritiska samtal bör dock inte förväxlas med kränkthet och härskartekniker, sådana måste också kunna föras i syfte att utveckla ett resonemang och fördjupa en förståelse, även om det ställer högre krav på de personer som diskuterar. Det är viktigt att skilja kritik från negativt maktutövande. Inte enbart för att skapa en mer juste miljö, det bidrar även till att vi ska kunna synlig- och medvetandegöra maktobalanser. Vi kommer dessutom längre i samtalen om vi försöker förstå varandra.

Just begreppet härskarteknik är ett exempel på hur vi med hjälp av ett begrepp kunde synlig- och medvetandegöra de komplexa, subtila men ändå kännbara maktspelet mellan olika personer. Då, under 70-talet när Berit Ås återaktualiserade begreppet, ledde det till att en maktoabalans mellan män och kvinnor synliggjordes. Ur en språklig synvinkel finns en företeelse inte förrän vi kan sätta ord på den. Innan vi har utvecklat terminologi kan vi inte samtala om upplevelser, händelser och känslor, vilket riskerar att osynliggöra företeelser. Idag har det arbete som Ås inledde på 70-talet blivit till allmängods, verktyg som vi tar till hjälp för att lättare se och förstå svåra situationer. På motsvarande sätt behöver vi idag utveckla begreppsapparaten kring näthat för att på så vis kunna göra mer precisa analyser och föra mer nyanserade samtal om de sociala implikationerna av samtida teknik. Begreppsapparaten är även viktig eftersom den bidrar till att göra det svårare att förbise och avfärda människors olika upplevelser av hat, hot och maktspel på nätet.

Arbetet med att utveckla terminologi fortsätter. Vi hoppas att vårt bidrag i den här boken kan fungera som utgångspunkt för fördjupade samtal om hur kränkande praktiker, motstrategier och förhållningssätt kan ringas in och benämnas, hur vi kan arbeta främjande och förebyggande för att minska förekomsten av hat och hot på nätet och hur vi kan upptäcka och agera mot det som ändå sker.

Referenser

Bjurwald, Lisa (2014) Skrivbordskrigarna – hur extrema krafter utnyttjar internet. Natur & Kultur

Diskrimineringsombudsmannen (2018) Diskrimineringsgrunder som skyddas av lagen
www.do.se/om-diskriminering/skyddade-diskrimineringsgrunder

Dunkels, Elza (2016) Nätmobbing, näthat och nätkärlek – kunskap och strategier för en bättre vardag på nätet. Gothia fortbildning.

Dunkels, Elza (2018) Vad gör unga på nätet? 3:e uppl. Malmö, Gleerups.

Lag (2014:958) 5 §: Kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Stockholm, Kulturdepartementet.

Nyberg, Annakarin (2012) Digitalt entreprenörskap. Lund, Studentlitteratur.

Nyberg, Annakarin & Wiberg, Mikael (2014). Sociala medier och härskartekniker. Lund, Studentlitteratur.

Skolinspektionen (2016) Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling.

Stakston, Brit (2018) Utan ilska spricker nättrollen. stakston.se/i-media/utan-din-ilska-spricker-nattrollen

Suler, John (2005) The Online Disinhibition Effect. International Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 2(2), s. 184–188.

Seppala, Emma och Cameron, Kim (2015).
Proof that positive cultures are more productive.
Harvard Business Review.

Wikipedia (2018-10-12) Civillkurage. sv.wikipedia.org/wiki/Civillkurage

Wikipedia (2018-10-17) Normkritik. sv.wikipedia.org/wiki/Normkritik

Wikipedia (2018-10-02) Näthat. sv.wikipedia.org/wiki/Näthat

Ås, Berit (1978) Hersketekniker. Kjerringråd; 1978:3, s.17-21

Läs mer eller sök stöd

Datainspektionens råd för den som blivit utsatt för näthat.
www.datainspektionen.se/vagledningar/oschysst-behandlad-pa-natet

Polisens råd för att skydda sig mot näthat.
polisen.se/utsatt-for-brott/skydda-dig-mot-brott/nathat

Juridikinstitutet arbetar mot internetrelaterade kränkningar genom opinionsbildning, utbildning och juridisk hjälp till utsatta.
juridikinstitutet.se

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har samlat resurser om näthat.
www.muuf.se/nathat-hat-pa-natet

No Hate – Statens medieråds projekt för att förebygga näthat bland unga.
statensmedierad.se/nohate

Surfa Lugnt samlar kunskap och ger råd om unga och nätet.
surfalugnt.se

Friends publicerar regelbundet rapporter om unga och kränkningar på nätet.
friends.se

BRIS ger stöd till barn och unga via telefon, chatt, mejl, forum och gruppverksamhet. Bris har även en vuxentelefon där vuxna kan få stöd i frågor som rör barn.
www.bris.se

Om författarna

Annakarin Nyberg är disputerad internetforskare, lärare vid institutionen för informatik på Umeå Universitet och möter ofta media om frågor som rör samhällets digitalisering. Nyberg är även verksam som författare och föreläsare och har mottagit samhällsvetenskaplig fakultets pedagogiska pris. Under sommaren 2017 var Annakarin värd för Sommar i P1 : <http://p1.annakarinnenberg.se>

Elza Dunkels är docent i pedagogiskt arbete vid institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap på Umeå universitet. Dunkels är flitigt anlitad som föreläsare och expert på ungas nätanvändning och har skrivit flera böcker i ämnet. Elza har blivit utsedd till en av Sveriges mäktigaste IT-kvinnor och fått Surfa lugnt-priset för sina insatser. Hon skriver sedan 2004 om sin forskning i bloggen Nätkulturer.

Hur kan vi förstå och hantera hat, hot och maktutövande på nätet?

Är svaren på frågorna upp till den enskilda individen att hantera, eller kan vi agera tillsammans och med gemensamma krafter?

Det är några av de centrala frågeställningarna för den här boken.

Tillsammans med förslag på strategier och förhållningssätt presenteras också frågor som syftar till att synliggöra den egna förståelsen, erfarenheten och kunskapen om maktutövande och näthat.

Boken är ett utdrag ur en kommande bok där författarna Annakarin Nyberg och Elza Dunkels fördjupar och breddar resonemangen utifrån sin forskning om hat, hot och maktutövande på nätet.

Denna bok är utgiven med stöd av Lin Education